

ELSŐ FEJEZET

1/ A bölcső egy szakadék fölött ring, és a józan ész azt súgja, hogy létezésünk csak a fény egy rövid villanása két örökkévaló sötétség között. S bár ezek ketten egypetéjű ikrek, az ember rendszerint sokkal nyugodtabban szemléli a születése előtti végtelent, mint azt, amely felé tart (óránként valami négyezeröttszáz szívdobbanással). Mégis, ismerek egy ifjú kronofóbot, akit pánikszerű érzés kerített hatalmába, amikor első ízben megnézett néhány házi készítésű filmet, amelyeket alig néhány héttel a születése előtt vettek fel. A világ, amit látott, gyakorlatilag változatlan volt – ugyanaz a ház, ugyanazok az emberek –, és rájött, hogy itt egyáltalán nem létezett, és senki nem gyászolta a hiányát. Megpillantotta édesanyját, amint kiintegetett az egyik emeleti ablakból, és az idegen mozdulat úgy felkavarta, mintha valami misztikus búcsú lett volna. Leginkább azonban a verandán álló vadonatúj gyerekkocsi látványa rémítette meg, egy koporsó önelégült, betolakodó hangulatával; még ez is üres volt, mintha csak, az események fordított sorrendjében, szétporladtak volna a csontjai.

Az ifjú lélektől nem idegen az effajta képzelgés. Vagy másfelől megközelítve, az első és utolsó dolgokban gyakran van valami kamaszos csengés – hacsak nem valami tiszteletre méltó és szigorú vallás irányítja őket. A természet elvárja a felnőtt embertől, hogy a két fekete úrt, a kezdetit és a végsőt, olyan egykedvűen fogadja el, ahogyan elfogadja a kettő közötti csodálatos

káprázatok. A képzeletnek, a halhatatlanok és éretlenek legmagasabb gyönyörűségének határt kell szabni. Ahhoz, hogy az életet élvezni tudjuk, nem élvezhetjük túlzottan.

Engem e tényállás lázadásra buzdít. Heves vágyat érek, hogy az utcára vonuljak, és tüntessek a természet ellen. Az elmém újra meg újra roppant erőfeszítéseket tesz, hogy a leghaloványabban felcsillanó személyes sugarat felismerje az életem két oldalán húzódó személytelen sötétben. Boldogan osztozom akár a legcifrábbra pingált vademberrel is abban a hitben, hogy ezt a sötétiséget kizárólag az idő fala okozza, amely engem és összezúzott öklömet elválaszt az időtlenség szabad világától. Gondolatban visszautaztam – gondolataim reménytelenül fogytak, amint haladtam – távoli tájakra, ahol valami titkos zsilip után tapogatóztam, csak hogy felfedezzem: az idő börtöne gömbölyű, és nincs kijárata. Az öngyilkosságon kívül mindent kipróbáltam. Levetkőztem éneket, hogy hagyományos kísértetnek lássanak, s így beosonjak a birodalmakba, amelyek már fogantatásom előtt léteztek. Szellemem elviselte a viktoriánus regényírónők és visszavonult ezredesek alantas társaságát, akik felidéztek, hogy korábbi életeikben rabszolgaküldöncök voltak egy római úton vagy bölcsék a lhászai szomorúfüzek alatt. Átkutattam legrégebbi álmaimat, utalásokat kerestem, a dolgok nyitját – de hadd szögezzem le, hogy teljes mértékben visszautasítom Freud vulgáris, aljas, fundamentalista világát, amely betegesen szimatol a szexuális szimbólumok után (olyan, mintha Bacon akrosztichonjait keresnénk Shakespeare munkáiban), és e világ keserves kis magzatait, akik az ősi zugból szüleik szerelmi élete után kémkednek.

Kezdetben nem voltam tudatában, hogy az első pillantásra oly határtalan idő börtön. Amint a gyermekkoromat kutatom (az ember önnön örökkévalóságának kutatása után ez a legjobb), a tudatosság ébredését szaggatott villanásokként látom, az árnyközők lassacskán keskenyednek, míg kialakulnak a percepció ragyogó tömbjei, síkos kapaszkodót nyújtva az emlékezetnek. Nagyon korán, többé-kevésbé egyszerre tanultam meg a számokat és beszélni, de úgy tűnik, az a (belső) tudás, hogy én én vagyok, és a szüleim a szüleim, csak később jelent meg, abban a pillanatban, amikor saját életkoromhoz viszonyítva felfedeztem az övékét. (Az erős napfényből ítélve, amely, amikor erre a megvilágosodásra gondolok, emlékezetemet azonnal elárasztja a lombok egymást fedő mintázatán átszűrődő karéjos napfoltokkal, az alkalom anyám születésnapja lehetett, nyárutón, vidéken, én kérdéseket tettem fel, és átgondoltam a kapott válaszokat. Mindez megfelel az ontogenetikus ismétlődés elméletének; az elemző tudat kezdete legtávolabbi ősünk agyában bizonyára egybeesett az idő érzékelésének hajnalával.)

Így aztán, amikor a saját korom, a négy év újonnan feltárt, friss és takaros képletét összevetettük a szülői képlettel, a harminchárommal és a huszonhéttel, valami történt velem. Iszonyú, éltető megrázkódtatás ért. Mintha csak másodszor kereszteltek volna meg, sokkal istenibb módon, mint az ötven hónappal korábbi görög katolikus vízbe merítéskor, amelyet egy üvöltő, fulladozó túlélő szenvedett el (anyám, a félig bezárt ajtón keresztül, amely mögé egy régi szokás kényszerítette visszavonulni a szülőket, kijavította a mondókájába belegabalyodó főpüspököt, Konsztantyin Vetvenyickij atyát), úgy éreztem magam, mint akit hirtelen aláme-

ritettek egy sugárzó és mozgékony közegbe, amely nem volt más, mint az idő tiszta eleme. Az ember osztozott rajta – csakúgy, ahogy az izgatott fürdőzők osztoznak a ragyogó tengervízen – olyan lényekkel, akik nincsenek egyedül, hiszen összesodorja őket az idő közös áramlása, a közeg, amely egészen más, mint a térbeli világ, amelyet nemcsak az ember, de a majmok és pillangók is érzékelhetnek. Abban a pillanatban hirtelen a tudatára ébredtem, hogy a huszonhét éves lény, lány fehérben és rózsaszínben, aki a bal kezemet fogja, az anyám, és a harminchárom éves lény, kemény fehérben és aranyban, aki a jobb kezemet fogja, az apám. Köztük, akik egyenletesen haladtak, ott lépdeltem én peckesen, aztán sietősen, aztán megint peckesen, egyik napfolttól a másik napfoltig, előre az ösvény közepén, amelyet ma már azonosítani tudok a park dísztölgyekkel szegélyezett alléjával vidéki birtokunkon, Virában, a hajdani Szentpétervári kormányzóságban, Oroszországban. Valóban, távoli, elszigetelt, szinte lakatlan időm jelenlegi hegyerincéről látom, amint parányi önmagam, azon az 1903-as augusztusi napon, az érző lét születését ünnepli. Ha azok, akik a bal és a jobb kezemet fogták, már korábban is jelen voltak homályos kisgyermekkorai világomban, akkor ezt gyöngéd inkognitóban tették; most azonban apám viselete, a Lovas Gárdisták csillogó egyenruhája, a sima, pompás, aranyozott mellvérttel a mellén és a hátán, úgy bukkant fel, akár a nap, én pedig ezután még évekig fáradhatatlanul érdeklődtem a születésem életkora felől, akár egy ideges utas, aki az időt kérdezzé, hogy új karóráját ellenőrizhesse.

Az apám, jegyezzük meg, jóval azelőtt, hogy én megszülettem volna, leszolgált a maga idejét a katonaságnál, s feltételezem, hogy aznap vidám tréfa gyanánt

öltötte magára régi ezrede díszes kellékeit. Így tehát egy tréfának köszönhetem teljes öntudatom első felvilágosítását – amely megint csak az ontogenetikus ismétlődésre utal, hiszen a Föld első olyan teremtményei, akik az idő tudatára ébredtek, egyben az első olyan teremtmények is voltak, akik mosolyogtak.

2/Az ősi barlang az (nem pedig, amit a freudi misztikusok feltételeznének), amelyre négyéves korom játékaival visszavezethető. Felötlik bennem az egyik virai fogadósoba nagy, fehér kretonhuzatú, fekete lóheremintákkal díszített kerevete, akárcsak egy történelem előtti geológiai rengés valamiféle masszív terméke. A történelem a kerevet egyik végétől nem messze kezdődik (a szépséges Görögország ígéretével), ahol egy nagy cserpes hortenziabokor sápadtkék és zöldes virágai félig elrejtik a szoba sarkában álló Diána márvány mellszobrának talapzatát. A falon, amely előtt a kerevet áll, a történelem egy másik szakaszát jelzi az ébenfa-keretes szürke metszet – egyike a napóleoni háborúkat ábrázoló képeknek, amelyeken az igazi ellenfelek a történelmi hűség és az allegória, és amelyek egyetlen látványsíkra tömörítenek mindent: a sebesült dobost, a halott lovat, a győzelmi trófeákat, egy katonát, aki éppen átdöfni készül bajonettjével egy másikat, és a sebezhetetlen császárt, aki generálisaival pózol a megdermedt csatározásban.

Egy felnőtt segítségével, aki előbb mindkét kezét, majd erős lábát használta, a kerevet jó néhány hüvelykre elmozdult a faltól, hogy szűk átjárót képezzen, amelyet további segítséggel meghíttan befedtem a kerevet hengerpárnáival, és a végein egy pár vánkossal zártam

le. Aztán jött a csodás élvezet: átkúsztam a szuroksötét alagúton, kissé elidőztem, hogy a fülemben zúgó dal-
lamot hallgassam – a poros bűvőhelyeken rejtőző kis-
fiúknak oly ismerős magányos rezgést –, végül, a fensé-
ges rettegés rohamában, sebesen puffanó kezeken-tér-
deken elértem az alagút távoli végét, félrelökődtem a
párnákat; a parketten, egy bécsi szék nádfonata alatt
napfényháló fogadott, és két csintalan légy, akik egy-
mást váltogatva pihentek meg. Álomszerűbb és fino-
mabb érzést nyújtott egy másik barlangjáték, amikor
kora reggel, ébredéskor az ágyneműből sátrat készítet-
tem, és szabadjára engedtem a képzelőerőmet: ezernyi
homályos módon játszott a lenvászon árnyas hógörge-
tegeivel és a gyöngye fényvel, amely úgy tűnt, mérhe-
tetlen távolságból hatol be félárnyékos bűvőhelyemre,
onnan, ahova furcsa, sápadt állatokat képzeltem egy ta-
vakkal teli tájban bolyongani. Gyerekágyam emléke,
oldalain a bolyhos pamutkötél hálóval, visszaidézi azt
az örömet is, amikor egy gyönyörű, csodálatosan tö-
mör, gránátsötét kristálytojással babráltam, amely vala-
mi felidézhetetlen húsvétról maradt; addig szopogat-
tam a lepedő egyik sarkát, míg kellőképpen átnedve-
sedett, aztán szorosra belecsavartam a tojást, hogy
megcsodáljam, és újra megnyaljam a meghitten bebo-
rított kristálylapok meleg, rőt ragyogását, amely az iz-
zás és szín csodálatos tökélyével szűrődött át. Később
aztán még közelebb is jutottam ahhoz, hogy maga a
szépség tápláljon.

Milyen kicsiny is a kozmosz (egy kenguru erszényébe
beleférne), milyen silány és satnya az emberi tudathoz
képest, egyetlen egyéni emlékezéshez, az emlékező sza-
vak kifejezőerejéhez mérve! Talán túlzott módon ra-
gaszkodom legkorábbi benyomásaimhoz, de okkal va-

gyok hálás nekik. A vizuális és tapintási élmények igazi
édenét tárták fel előttem. Egyik éjjel, 1903 őszén, ép-
pen külföldre tartottunk, emlékszem, (lapos) párná-
mon térdeltem egy hálókocsi ablakában (valószínűleg
a régóta megszűnt mediterrán Train de Luxe-on, a hat
kocsi törzsének alsó felét umbrabarnára festették, a fa-
burkolatát csontszínűre), s megmagyarázhatatlan gyöt-
relemmel néztem a maroknyi meseszerű fényt, egy tá-
voli domboldalról intettek felém, hogy aztán egy fekete
bársonyerszénybe peregjenek: gyémántok, melyeket ké-
sőbb a szereplőimnek ajándékoztam, hogy vagyonom
terhét enyhítsem. Valószínűleg sikerült kinyitnom és
feltolnom a szorosra préselt zsalut hálóhelyem fejénél,
a sarkam hideg volt, de én csak térdeltem és bámultam.
Semmi sem lehet édesebb és különösebb, mint elme-
rengeni az első borzongásokon. A tökéletes gyermekkor
harmonikus világához tartoznak, így az emlékezetben
mesterkéletlenül képlékeny formát öltenek, amelynek
lejegyzése jóformán semmiféle erőfeszítést nem köve-
tel. Mnémoszüné csak a kamaszkor emlékeinél kezd vá-
logatós és akaratos lenni. Mi több, merem állítani,
hogy generációm orosz gyerekei az emlékgyűjtés szem-
pontjából zseniális korszakon mentek keresztül, mintha
csak a sors hűségese próbált volna megtenni értük
mindent, amit megtehet, hogy többet adjon, mint ami
jár, megsejtven a kataklizmát, amely nemsokára telje-
sen eltörölte az általuk megismert világot. A génusz el-
tűnt, amikor már mindent begyűjtöttek, csakúgy, mint
a speciálisabb csodagyerekek esetében – a karmesteri
pálcát lengető, hatalmas zongorákat szelidítő, csinos,
hullámos hajú ifjak valahogyan szomorú tekintetű,
meghatározatlan kórtól szenvedő másodrendű muzsi-
kusokká válnak, s lesz valami eunuchos és formátlan a

hátsó fertályukban. Legyen bár így, az egyedi misztériuma továbbra is tantaluszi kínokra serkenti az emlékirót. Sem környezetemben, sem az öröklődésben nem találok pontosan azt az eszközt, amely engem alakított, a névtelen nyomóhengert, amely rányomta életemre a kusza vízjelet, de páratlan mintázata láthatóvá válik, amikor a művészet lámpása átvilágítja az élet írópapírját.

3/Hogy néhány gyermekkori emlékem idejét helyesen rögzítsem, üstökösökhöz, nap- és holdfogyatkozásokhoz kell igazodnom, csakúgy, mint a történetírók, amikor egy rege töredékeit illesztik össze. Máskor viszont adatokban nincs hiány. Látom például magam a tengerparti nedves fekete sziklákon mászkálni, míg Miss Norcott, a bágyadt és mélabús nevelőnő, aki azt hiszi, hogy a nyomában vagyok, a kanyargós part mentén kószál fiatalabbik öcsémrel, Szergejjel. Játék karkötőt viselek. Amint átkúszom a sziklákon, egyre ismétletgetem, valami lelkes, kiáradó, mélységes elégtételt nyújtó ígézetben az angol *childhood* – gyermekkor – szót, amely titokzatosnak, újszerűnek hangzik, és mind furcsábbá válik, amint kicsiny, túlzásúfolt, lázas elmémben összekeveredik Robin Hooddal, *Little Red Riding Hood*-dal – Piroskával – és a púpos vén boszorkák barna *hood*-jával – csuklyájával. A sziklák fodraiban langymeleg a tengervíz, és a csöppnyi zafirtavacsák felett szőtt bűbájaimat mágikus dűnnyögésem kíséri.

A helyszín természetesen Abbázia, az adriai partok. A csuklómra tekeredő, áttetsző, halványzöld és rózsaszín celluloidanyagú holmi, ami egy divatos szalvétagyűrűhöz hasonlít, egy karácsonyfa gyümölcse, Anya,

velem egykorú bájos unokahúgom ajándékozott meg vele Szentpéterváron néhány hónappal korábban. Érzélgősen őrizgettem a kincset, míg csak sötét sugarak nem váltak szét benne, és én eldöntöttem, akár egy álomban, hogy ezek levágott hajtincseim, s valahogyan bekerültek a ragyogó anyagba a könnyeimrel együtt, amelyeket a közeli Fiumében, a gyűlölt borbélynál tett borzalmas látogatáskor ejtettem. Ugyanaznap egy vízparti kávéházban, éppen amikor kiszolgáltak minket, apám észrevette, hogy két japán tiszt ül egy szomszédos asztalnál, és mi azonnal távoztunk – én sietősen bekaptam egy egész gombóc citromszörbetet, és titkon vittem magammal sajtó számban. 1904-et írtunk. Ötéves voltam. Oroszország harcba állt Japánnal. Az angol képes hetilap, amelyre Miss Norcott előfizetett, habzsolta a japán művészek háborús képeit: bemutatták, hogyan süllyednének el az orosz mozdonyok – a japán rajzolók ábrázolásában különösen játékszerűnek tunktek –, ha hadseregünk megpróbálna síneket fektetni a Bajkál-tó szeszélyes jegére.

De lássuk csak. Ehhez a háborúhoz egy korábbi élmény is kapcsolódik. Ugyanazon év elején, egyik délután szentpétervári házunkban levezettek a gyermekszobából apám dolgozószobájába, hogy köszöntsem a család egyik barátját, Kuropatkin generálist. Zömök, egyenruhába szorított teste szinte recsegett-ropogott, amikor a szórakoztatásomra egy maroknyi gyufát szórt a kerevetre, amin ült, tíz gyufát vízszintes vonallá rendezett, egyiket a másik mögé, és azt mondta: „Ez a tenger szép időben.” Azután páronként felbillentette őket, az egyenes vonal cikcakká változott – ez lett a „viháros tenger”. Összekeverte a gyufákat, és újabb, reményeim szerint izgalmasabb trükkre készült, amikor

megszakítottak minket: bevezették a szárnysegédjét, aki mondott neki valamit. Kuropatkin nyugtalanul dörmögött oroszul, feltápáskodott ülőhelyéről, s a szanaszéljel szórt gyufák felröpültek a súlyától megszabaduló kezevekről. Aznap kapta a parancsot, hogy vegye át a főparancsnokságot a távol-keleti orosz csapatok felett.

Az eset különös folytatása tizenöt évvel későbbre tehető, amikor apámat, aki éppen a bolsevik uralom alá került Szentpétervárról menekült Dél-Oroszországba, miközben egy hidon ment át, egyszer csak megszólította egy öregember, irhabundájában úgy nézett ki, mint egy ősz szakállú paraszt. Tüzet kért apámtól. A következő pillanatban felismerték egymást. Remélem, az öreg Kuropatkinnak sikerült rusztikus álruhájában megszöknie a szovjet fogságból, de nem erről szeretnék beszélni. A gyufamotívum kibontakozása az, ami különösen kedvemre való: valaki megbabráolta és szétszórta a bűvös szálakat, amelyeket mutatott nekem, a csapatai is eltűntek, és minden elsüllyedt, akár a játék vonat, amelyet 1904–1905 telén, Wiesbadenben megpróbáltam áthajtani a Hotel Oranien udvarának fagyott pocsolóján. Az önéletrajzíró igazi célja, azt hiszem, az életet átszövő motívumhálókat kidolgozása.

4/Oroszország végzetes távol-keleti hadjáratának végét ádáz belső zűrzavar kísérte. Anyámat ez sem rettentette el, majdnem egyévnnyi külföldi tartózkodás után visszatért Szentpétervárra három gyermekével. Ez 1905 elején történt. Az államügyek a fővárosba szólították apámat; az Alkotmányos Demokraták Pártjának – apám az alapító tagok közé tartozott – jó esélyei voltak elfoglalni a helyek java részét az első Parlamentben

a következő évben. Egy ízben azon a nyáron, amikor rövid időre meglátogatott minket vidéken, hazafias döbbenettel állapította meg, hogy az öcsém és én tudunk ugyan írni-olvasni angolul, oroszul azonban nem (az olyan szavak, mint például a „kakaó” és a „mama”, kivételével, amelyekben a két nyelv betűi egyformák). Eldöntetett, hogy a falusi tanító minden délután feljön hozzánk órát tartani, és sétál velünk.

Első matróruhához kapott sípom éles és boldog füttyszavával szólít vissza gyermekkorom a távoli múltba, hogy újra megrázzam elbűvölő tanárom kezét. Vaszilij Martinovics Zernoszekovnak torzonborz, barna szakála volt, kopaszodó feje és porcelánkékszeme, egyik szemhéján lenyűgöző dudorral. Az első nap, amikor eljött, egy doboz szörnyen izgalmas kockát hozott, a tömbök minden oldalán más betű állt; a kockákat úgy kezelte, mintha felbecsülhetetlen értékű tárgyak lennének, és tulajdonképpen azok is voltak (ráadásul nagyszerű alagutat lehetett belőlük építeni játék vonatok számára). Mélyen tisztelte az apámat, aki nemrégiben újjáépíttette és korszerűsítette a falusi iskolát. A szabadelvű gondolkodás ómódi jelzésként fitogtatta lebegő, gondatlan csokorba rendezett fekete nyakkendőjét. Valahányszor megszólított, a többes szám második személyt használta velem, a kislánnyal szemben is – nem olyan mereven, mint a szolgálók, és nem úgy, ahogy anyám tette végtelen féltése pillanataiban, amikor felment a lázam vagy elvesztettem egy aprócska vonatutasom (mintha az egyes szám túl gyönge lett volna ahhoz, hogy elviselje szeretete terhét), hanem azzal az udvarias egyszerűséggel, ahogyan olyan embertársunkkal beszélünk, akit nem ismerünk kellőképpen ahhoz, hogy letegezzük. Szenvedélyes forradalmár volt, hevesen ha-

donászott vidéki sétáink alatt, az emberségről és a szabadságról beszélt, a háború borzalmáról, arról a szomorú (én úgy gondoltam, érdekes) kényszerúségről, hogy a zsarnokokat fel kell robbantani; néha előkapta az akkor népszerű pacifista könyvet, a *Dolaj Oruzsiel*-t (Bertha von Suttner *Die Waffen Nieder!*³ című művének fordítását), és unalmas idézetekkel traktált engem, a hatéves gyermeket; igyekeztem megcáfolni őket: zsenge és harcias korban lévén, a játék pisztolyokkal és Artúr király lovagjaival benépesített világom dühödt védelmében kiálltam a háború mellett. A Lenin-rezsimben, amikor minden nem kommunista radikális könyörtelenül üldöztek, Zernoszekovot kényszerszermunkatáborba küldték, de sikerült külföldre szöknie, és Narvában halt meg 1939-ben.

Bizonyos szempontból neki köszönhetem, hogy egy darabig folytathatom magánösvényemet, amely e zaklatott évtized útjával párhuzamosan halad. Amikor 1906 júliusában a cár alkotmányellenesen feloszlatta a Parlamentet, néhányan a tagjai közül, apám is, zendülő ülést tartottak Viborgban, és megjelentettek egy kiáltványt, amely felszólította a lakosságot, hogy szálljon szembe a kormánnyal. Ezért, több mint másfél év múlva, bebörtönözték őket. Apám nyugodt, habár kisé magányos három hónapot töltött magánzárkában a könyveivel, az összecsucskható fürdőkádjával és J. P. Muller házitorna-könyvének másolatával. Anyám élete végéig megőrizte leveleit, a ceruzával végpapírra írott élénk episztolákat, amelyeket apámnak sikerült kicsempésznie hozzá (ezeket 1965-ben megjelentettem az orosz nyelvű *Vozdusnije putyi* folyóirat negyedik számá-

³ Le a fegyverekkel! (német)

ban, amelyet Roman Grinberg adott ki New Yorkban). Mi vidéken voltunk, amikor szabadlábba helyezték, és a tanító ünnepséget rendezett, a falut zászlódiszbe öltöztette (némelyikük becsületesen vöröslött), hogy köszöntsék apámat, amikor hazajön a vasútállomásról a fenyőágak boltívei és legkedvesebb virágából, búzavirágból font koszorúk alatt. Mi, gyerekek, lementünk a faluba, és amikor felidézem azt a bizonyos napot, kristálytisztán látom a napfényben megvillanó folyót; a hidat, a fakorlátan egy halász otffelejített kannájának vakító bádoggját; a hárslobbú domboldalt rózsáspiros templomával és a márványmauzóleummal, ahol anyám halottai nyugszanak; a faluba vezető poros utat; a sardjádó, pasztellzöld fünek a homokos talaj kopasz foltjai által meg-megszakított csikját az út és az orgonabokrok között, amelyek mögött kancsalító, mohos gerendakunyhók álltak roskadozó sorban; az új iskola kőépítményét a régi gerendaépület mellett; és egy kis fekete kutyát nagyon fehér fogakkal, amely félelmetes sebességgel, de teljes csendben rontott ki a kunyhók közül, amint sebesen elhajtottunk, hangját az élvezetes, tömör kitérésre tartogatta, amikor néma rohamában végre sikerült megközelítenie a sebesen száguldó kocsit.

5/A régi és az új, a liberális és a patriarchális szemlélet, a végzetes szegénység és a végzetszerű gazdagság fantasztikus módon fonódtak össze századunk első furcsa évtizedében. Egyetlen nyár alatt számos alkalommal megtörtént, hogy az ebéd kellős közepén, a virai udvarház első emeletén, a ragyogó, sokablakos, diófa burkolatos ebédlőben Alekszej, a komornyik, boldogtalan arckifejezéssel lehajolt, és halkán tájékoztatta apámat

(különösen halkán, ha társaságunk volt), hogy a falubéliek egy csoportja odakint várja a *barin*-t. Apám függően felemelte öléből az asztalkendőt, és elnézést kért anyámtól. Az ebédlő nyugati ablakainak egyike a főbejárat melletti kocsiút egy szakaszára nézett. Látszottak a lonccserjék csúcsai a tornáccal szemben. Innen szűrődött be a parasztok udvarias üdvözlő zsongása, amikor a láthatatlan csoport láthatatlan apámat köszöntötte. Az ezt követő, szokványos hangerejű egyezkedés nem hallatszott, hiszen az ablakokat, amelyek alatt beszélgettek, behajtottuk, hogy kizárjuk a hőséget. Feltehetően valamilyen peres ügyben, egy helyi viszály megoldásánál volt szükség a közbenjárására, vagy különleges segélyért fordultak hozzá, esetleg engedélyt kértek, hogy arassanak földünk egy darabján, vagy hogy kivágjanak néhányat olyannyira kívánatos fáink közül. Ha, mint ez általában történt, a kérés egyből teljesített, a zsvaj újra kitört, és aztán hálából a jó *barin*-t kitették a nemzeti megpróbáltatásnak: meglóbálták, feldobták, majd óvatosan elkapta a hús, esetleg még több erős kar.

Az ebédlőben az öcsémet és engem felszólítottak, hogy folytassuk az étkezést. Anyám, mutató- és hüvelykujja között valami ínycfalattal, lenézett az asztal alá, ellenőrizte, hogy ideges és zsémbes dakszlija a helyén van-e. „*Un jour ils vont le laisser tomber*”⁴ – motyogta Mademoiselle Golay, a pedáns, borúlátó öreg hölgy, aki anyám nevelőnője volt, és még mindig velünk lakott (és rettenetes viszonyban állt a mi nevelőnőinkkel). Az asztal mellett, a helyemen, a nyugati ablakok egyikén keresztül hirtelen a levitáció egy cso-

⁴ Egyszer majd le fogják ejteni. (fr.)

dálatos esetének voltam tanúja. Egy pillanatra feltűnt apám alakja szél fodrozta fehér nyári öltönyében, dicsőségesen elterpeszkedve a levegőben, végtagjai különös véletlenszerű tartásban, szép, rendíthetetlen arca az égre nézett. Láthatatlan dobálói hatalmas hórúkkjára háromszor repült fel ily módon, másodszor magasabbra szállt, mint először, s aztán utolsó, legemelkedettebb szárnyalásán nekidőlt, mintha csak örökre, a nyári dél kobaltkék egének, akár azok a paradicsomi alakok, akik kényelmesen lebegnek gazdagon ráncolt öltözékükben a templom boltozatos mennyezetén, míg odalent a halandó kezekben egyenként fellobbannak a viaszgyertyák, és a pillanatnyi lángok raja megtöri a tömjén füstjét, a pápa az örökkévalóság nyugalmáról kántál, és a végtisztesség liliomai elrejtik annak arcát, aki az úszó fények között a nyitott koporsóban fekszik.

MÁSODIK FEJEZET

1/Úgy emlékszem (érdeklődéssel és élvezettel idézem fel önmagam, csodálattal vagy ellenszenvvel csak ritkán), a kezdetek kezdetétől finom érzékcsalódások játszottak velem. Néha hangokat hallottam, máskor képek rohantak meg, ám nem sok hasznom volt belőlük. A látónoki pillanatok, amelyek megfékeztek Szókratészt, vagy Joaneta Darcot* bátorították, nálam elsatnyultak: olyanok lettek, mint az, amit az ember véletlenül meghall, miközben felveszi, majd leteszi az ikertelefon kagylóját, mert más beszél. Közvetlenül elalvás előtt gyakran valamiféle egyoldalú monológra leszek figyelmes, amely elmém egy mellékszögletében folyik, igen-csak függetlenül éppen aktuális gondolataimtól. Az elcsípett hang semleges, szenttelen, idegen; ráadásul számomra teljesen érdektelen szavakat hord össze – egy angol vagy orosz mondatot, amelyet még csak nem is hozzám címeztek, és annyira semmitmondó, hogy nem akarom példázni, nehogy a sivárságot, amelyről beszélek, elrondítsa akár csak egy körömpiszoknyi értelem is. Az ostoba jelenség, úgy tűnik, az elalvás előtti látomások auditív megfelelője – ez utóbbiakat szintén jól ismerem. Nem arra a ragyogó képre gondolok, amelyet az akarat szárnyacsapása varázsolt elő (például egy régóta halott szülő szeretett arca); az egyike az emberi szellem legbátrabb tetteinek. Nem is az úgynevezett

* Nabokov szándékosan így, spanyolosan írta Jeanne d'Arc nevét – és ezt a nevet szánta eredetileg a *Lolita* főszereplőjének. (A szerk.)

muscae volitantes-ről* beszélek – a jelenséget az üvegtestbe került szemcsék látóidegre vetülő árnyéka okozza, amelyeket örvénylő, áttetsző fonalakként érzékelünk. Amire én gondolok, az talán az elalvás előtti káprázathoz áll közel: egy színes folt, egy utókép felvillanása, amivel az imént leoltott lámpa sérti a szemhéj éjszakáját. Ám nincs feltétlenül szükségem effajta indító löketre ahhoz, hogy a behunyt szemem előtt elhaladó látomások lassan, folyamatosan megjelenjenek. Jönnek és mennek, az álomittas szemlélő közreműködése nélkül, de lényegesen különböznek az álomképektől, mert még ura vagyok érzékeimnek. Gyakran vannak groteszk látomásaim. Elkorcsosult arcok zaklatnak, durva ábrázatú, vörös fejű törpék, kidagadt orral és fülekkel. Káprázataim néha mégis engesztelő homályba burkolóznak, ilyenkor – a szemhéj belső felére vetítve – szürke alakokat látok sétálni méhkaptárok között, apró fekete papagájok tűnnek el lassan a hegycsúcsok havában vagy mályvaszínű messzeség olvad szét a mozgó árbocok felett.

Mindennek tetejébe a színes hallás egy szép példáját is bemutatathatom. Talán a „hallás” szó nem a legmegfelelőbb, hiszen a színérzet, úgy tűnik, abból adódik, hogy kimondok egy adott betűt, míg elképzelem a körvonalát. Számomra a hosszú *a* az angol ábécében (és a továbbiak erre az ábécére vonatkoznak, amennyiben nem, azt jelezni fogom) az ódon fa árnyalatában játszik, míg egy francia *a* politúrozott ébent idéz. E fekete csoportba tartozik a kemény *g* (vulkanizált kaucsuk) és az *r* (hasadó, kormos rongy). A zabkása *n*, a metélt-laza *l* és az elefántcsont keretes kézitükör *o* alkotják a fehér

* „repdeső legyek” (latin)

csapatot. Elgondolkodtató a francia *on*, amelyet úgy látok, mint egy színültig töltött pohárka alkohol feszített tükrét. Térjünk át a kék csoportra: idetartozik az acélos *x*, a viharfelhő *z*, a tőzegáfonya *k*. Minthogy a hang és forma finoman összefonódnak, a *q*-t barnábbnak látom a *k*-nál, míg az angol *s* nem a *c* világoskékje, hanem az azúr és gyöngyház különös keveréke. Az egymással határos árnyalatok nem olvadnak egybe, a diftongusoknak nincs külön színük, hacsak egy másik nyelvben nem egyetlen betű képviseli őket (így befolyásolja angol párját a bolyhos-szürke, háromszárú orosz betű, amely az *sh*-t jelzi, a betű, amely ősi, akár a Nílus áradásai).

Sietek kiegészíteni a listámat, mielőtt megszakítanának. A zöld csoportban van az égerzöld *f*, az éretlen alma *p*-je és a pisztáciaszín *t*. A legjobb, amivel a *w*-nél szolgálhatok, egy ibolyaszínnel kevert faközöld. A sárgák magukban foglalják a különböző *e*-ket és *i*-ket, a krémszín *d*-t, a ragyogó-arany *y*-t, és az *u*-t, amelynek ábécé-értékét csak az „olívazöld fényű rézszínnel” tudom kifejezni. A barna csoporthoz tartozik a lágy *g* gazdag, gumyszerű tónusa, a sápadtabb *j* és a *h* iszapszínű cipőfűzője. Végezetül jöjjenek a pirosak: a *b* az az árnyalat, amelyet a festők sziénai vörösnek hívnak, az *m* egy rózsaszín flanelrác, és ma végre sikerült a *v* tökéletes társítása: ez Maerz és Paul *Dictionary of Colour*-jának „kvarc-rózsája”. A szivárvány szava, egy elsődleges, bár némiképp sáros árnyalatú szivárványé, az én magányelvemben gyakorlatilag nem kiejthető: *kzspygv*. Legjobb tudomásom szerint az *audition colorée*-val⁵ elsőként egy albinó orvos foglalkozott Erlangenben, 1812-ben.

⁵ Színes hallás. (fr.)

Egy szinesztéziás vallomása unalmas kérkedés lehet azok számára, akiket az enyémnél szilárdabb falak védnek az effajta kicsordulástól és áradástól. Anyám viszont teljesen normálisnak tartotta ezt az egészet. Az úgy akkor pattant ki, amikor egyik nap, hétéves koromban, egy halom régi ábécékockából kezdtem tornyot építeni. Mellékesen megjegyeztem, hogy a kockák színeit eltévesztették. Aztán felfedeztük, hogy néhány betűt ugyanolyan színűnek lát, mint én, valamint azt is, hogy anyám a zenei hangokat is színesnek látja. A hangjegyek bennem semmiféle színhatást nem idéznek elő. A zene, sajnálattal mondom, nem más számomra, mint többé-kevésbé irritáló hangok önkényes egymásutáni-sága. Megfelelő érzelmi állapotban kibírom egy zengő hegedű rohamát, de a zongorakoncert és az összes fűvós hangszer kis dózisosokban untat, nagyobb dózisosokban pedig a bőrt nyúzza le rólam. Annak ellenére, hogy minden télen számos operának kitettek (a *Ruszlán*-t és a *Pikk dáma*-t legalább egy tucatszor meghallgattam feleannyi év leforgása alatt), a zene iránti gyöngé fogékonyságomat teljesen eltiporta a látáskényszer gyötrelme: nem voltam képes Pimen háta mögül kilesni, mit ír, és Júlia kertjének halovány virágai között hiába próbáltam elképzelni a pávaszemeket.

Anyám mindent megtett, hogy ösztönözze mindenfajta látványra való érzékenységet. Hány és hány akvarellt festett nekem; micsoda megvilágosodás volt, amikor megmutatta az orgonafát, amely a kevert kék-ből és vörösből nőtt ki! Néha szentpétervári házunkban, öltözőszobája (itt születtem) falának titkos fülkéjéből elővett egy csomó ékszer, hogy lefekvés előtt elszórakoztasson. Akkoriban nagyon kicsi voltam, és a ragyogó diadémok, a gyöngysorok és gyűrűk ugyanolyan

titokzatosnak és elbűvölőnek tűntek, mint a kivilágított város a császári ünnepeken, amikor a zúzmarás éjszaka puha csöndjében a színes – zafir, smaragd, rubin – villanykörtéből kirakott óriás névjelek, koronák és heraldikai díszítések varázslatos visszafogottsággal izzottak az utcai házak homlokzatának hókontúros párkánya felett.

2/ Számptalan gyerekkori betegségem még szorosabbra fűzte a kapcsolatot anyámmal. Kisfiúként kivételesen fogékony voltam a matematika iránt; tehetségemet aztán teljesen elvesztettem egyedülállóan tehetségtelen fiatal koromban. Ez az adomány rettenetes szerepet játszott a tüszős mandulagyulladás vagy skarláttal vívott harcamban, amikor óriási gömböket és hatalmas számokat éreztem könyörtelenül duzzadni sajtó agyamban. Egy ostoba tanító túlságosan korán magyarázta el nekem a logaritmusokat, és olvastam (egy brit cikkben, talán a *Fűk lapja*-ban) egy bizonyos hindu fejszámológóról, aki pontosan két másodperc alatt megadta, mondjuk, 352947114576027513230189734255866171392 tizenhetedik gyökét (nem vagyok biztos benne, hogy jól jegyeztem meg a számot; a gyök mindenestre 212 volt). Ilyen szörnyek élősködtek delíriumomon, s egyetlen módon akadályozhattam volna meg, hogy kilökdössenek saját magamból: ha megölöm őket, ha kitépem a szívüket. De túlságosan erősek voltak, én pedig felültem, és csonka mondataimat nehézkesen formálva próbáltam elmagyarázni anyámnak a dolgot. Önkivülem alatt anyám felfedezte bennem a számára is ismerős érzéseket, és megértése visszacibálta táguló világegyetememet a newtoni normákhoz.

Egy olyan ostoba irodalmi tan, mint az önplágium jövőbeli szakértője örömmel fogja egybevetni *Az adomány* című regényem főszereplőjének élményét az eredeti eseménnyel. Egy napon, hosszú betegség után, amint nagyon gyöngén feküdtem ágyamban, észrevettem, hogy a megnyugvás és könnyedség szokatlan eufóriája vett erőt rajtam. Tudtam, hogy anyám elment megvenni nekem a mindennapi ajándékot – ezek tették oly kellemessé lábadozásomat. Nem tudtam rájönni, mi lesz az, de furcsán áttetsző állapotom kristályüvegén keresztül élénken magam elé képzeltem őt, amint lefelé tart a Morszkaja utcán a Nyevszkij sugárút felé. Láttam a könnyű szánt, amelyet egy pej paripa húz. Hallottam a ló horkantásait, herezacskója ritmikus csattogását, a fagyott föld- és hógöröngyöket, amint a szán orrának puffannak. A szemem előtt és az anyám szeme előtt ott magaslott a kocsis hátsója, nehéz, bélelt kék kabátjában, bőrtokos órája (húsz perccel múlt kettő) rákötve derékszíjára, alóla kitüremkedtek óriási, buggyos farának úritökszerű redői. Láttam anyám fókaprémait, a fagyos száguldásban karmantyúját arcához emelte a szentpétervári hölgyek kecses, téli utazáskor megszokott mozdulatával. Az anyámat csípőig elfedő hatalmas medvebőrt hurokkal csomózták ülése alacsony támlájának két szélső gombjához. Mögötte keskeny támasztékán e gombokba kapaszkodva állt a lakáj kokárdás kalapban a szán hátsó, kiálló tengelyén.

Még mindig a szánkót figyeltem, láttam, amint megáll Treumann boltjánál (írószeresek, bronz csecsebecsék, kártyák). Anyám éppen kilépett a boltból, a lakáj kísérte. Ő hozta anyám szerzeményét, egy ceruzának tűnt. Meglepett, hogy egy ilyen aprócska tárgyat nem ő maga fog kezében, és a méretek e bosszantó kérdése ha-